

Ο ERIC S. HIGGS ΚΑΙ Η ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ

Richard A. Tomlinson
Καθηγητής, Διευθυντής της Β.Α.Σ.

Όπως πολλοί από τους διακεκριμένους Βρετανούς αρχαιολόγους των δεκαετιών του 1950 και του 1960, ο Eric Higgs ασχολήθηκε με την αρχαιολογία αφού είχε ήδη σταδιοδρομήσει σε άλλο γνωστικό αντικείμενο. Βρισκόταν τότε στο Μουσείο Αρχαιολογίας και Εθνογραφίας του Καίμπριτζ, όταν το ενδιαφέρον του επικεντρώθηκε στην Προϊστορία και ιδιαίτερα στην Παλαιολιθική Εποχή. Έχοντας σε μεγάλη εκτίμηση το έργο του C. B. McBurney στο Καίμπριτζ για την Προϊστορία της Βόρειας Αφρικής, έστρεψε ειδικά την προσοχή του και ασχολήθηκε με την Παλαιολιθική περίοδο στην Ευρώπη. Στα χρόνια αυτά –στα τέλη της δεκαετίας του 1950– η έρευνα είχε προχωρήσει στη διαίρεση της Παλαιολιθικής Εποχής της Ευρώπης σε φάσεις· δηλαδή στον προσδιορισμό και τη χρονική οριοθέτηση των πολιτισμών, διαίρεση που βασίστηκε στη μελέτη των λειψάνων των ανθρωπίνων χειροτεχνημάτων από πυριτόλιθο και άλλα υλικά. Η εργασία αυτή στηρίχθηκε, κατά μεγάλο μέρος, στα διαθέσιμα στοιχεία από την Κεντρική και τη Δυτική Ευρώπη, αφού για την Ελλάδα ελάχιστα μόνο ενδείξεις της Παλαιολιθικής περιόδου υπήρχαν τότε, και όχι σαφείς αποδείξεις.

Ο Eric Higgs διαπίστωσε ότι υπήρχαν αδι-αμφισβήτητες σχέσεις μεταξύ της Βόρειας Αφρικής και του ελλαδικού χώρου, όσον αφορά στο κλίμα και στο περιβάλλον κατά τη μακρά διάρκεια των χιλιετιών της Παλαιολιθικής περιόδου· σχέσεις που είχε επισημάνει και αξιολογήσει κατά τις ανασκαφές του McBurney στην Κυρηναϊκή. Έτσι, με δεδομένες τις σχετικά άφθονες ενδείξεις για την παρουσία του παλαιολιθικού ανθρώπου στη Βόρεια Αφρική, διατύπωσε τη θεωρία ότι θα έπρεπε να υπάρχουν

δείγματα για ανάλογη παλαιολιθική δραστηριότητα και στην Ελλάδα· και ακόμη ότι η Ελλάδα θα πρέπει να είχε λειτουργήσει ως γεωγραφικός συνδετικός κρίκος –ιδιαίτερα οι βορειότερες περιοχές της– ανάμεσα στην Αφρική και την Ευρώπη.

Γι' αυτό και άρχισε ως φοιτητής-συνεργάτης στη Βρετανική Σχολή των Αθηνών να ερευνά προκειμένου να εντοπίσει παλαιολιθικές θέσεις στη Βόρεια Ελλάδα. Η προσπάθειά του αυτή στηρίχθηκε οικονομικά από τη Βρετανική Ακα-

δημία, το Μουσείο Αρχαιολογίας και Εθνογραφίας του Καϊμπριτζ και, εν μέρει, από τα ίδια τα μέλη της Βρετανικής αποστολής. Η γενικότερη πάντως αδιαφορία με την οποία αντιμετωπιζόταν η πρόωγη Προϊστορία εκείνη την εποχή αποδεικνύεται ίσως και από το γεγονός ότι όταν άρχισε αυτή η έρευνα της δόθηκε ελάχιστη σημασία στο Ετήσιο Εννημερωτικό Δελτίο (*Annual Report*) της Βρετανικής Σχολής.

Τα αποτελέσματα αυτής της επιφανειακής έρευνας δημοσιεύθηκαν το 1964 στα Πραγματούμενα της Προϊστορικής Εταιρείας της Αγγλίας (*Proceedings of the Prehistoric Society*), σε ένα συλλογικό άρθρο που το υπέγραψαν ο Eric Higgs, ο Σωτήρης Δάκαρης (τότε Έφορος Αρχαιοτήτων της Ηπειρώς) και ο R. W. Hey, του Τμήμ. Γεωλογίας του Καϊμπριτζ. Η μέθοδος που εφαρμόστηκε ήταν να "χτενίζουν" σχολαστικά με λαντ-ρόβερς την προς έρευνα περιοχή και να παίρνουν δείγματα, κατά διαστήματα, από κάθε τοποθεσία της πολυδαίδαλης διαδρομής. Είναι προφανές ότι ένα μεγάλο μέρος αυτής της προσπάθειας θα πρέπει να ήταν αποκαρδιωτικό. Όμως ακόμη και τα αρνητικά αποτελέσματα αποδείχθηκαν χρήσιμα. Ο Higgs και η ομάδα του κατάφεραν να προσδιορίσουν, καταγράφοντας διαφορές του εδάφους και τύπους εναποθέσεων, ποιες εναποθέσεις ήταν μάλλον απίθανο να περιέχουν εργαλεία από πυριτόλιθο, όπως, για παράδειγμα, εκείνες που επικάλυπταν σχιστολιθικά και ψαμμίτικα πετρώματα. Έτσι, ένας ορισμένος τύπος σαθρής εναπόθεσης, που είχε κόκκινο φωτεινό χρώμα και υπόστρωμα ασβεστολιθικό, ήταν πιθανό να περιέχει νεολιθικά και υστερότερα χειροτεχνήματα ενώ ο κίτρινος πηλός, που είχε επίσης υπόστρωμα από πηλό, αλλά σε βαθύ κόκκινο χρώμα, μπορούσε να αποδώσει εργαλεία της Μέσης Παλαιολιθικής Εποχής.

Ο χάρτης που συνοδεύει αυτό το άρθρο παρουσιάζει δύο παλαιολιθικές περιοχές, την κοιλάδα του Λούρου στην Ήπειρο και την ανώτερη κοιλάδα του Αλιάκιωνα, στην αντίθετη πλευρά της οροσειράς της Πίνδου. Με τη βοήθεια του Σωτήρη Δάκαρη, ο Higgs διήυθη ανασκαφές στην περιοχή του Αγίου Γεωργίου, συγκεκριμένα στην κοιλάδα του Κοκκινόπηλου, βόρεια της Πρέβεζας, που απέδωσαν ευρήματα πυριτόλιθου καθώς και πελέκειες.

Το έργο συνεχίστηκε σε όλο το διάστημα από το 1962 έως το 1967, με επιφανειακές έρευνες και ανασκαφές στο Ασπροχώλιο και στην Καστρίτσα καθώς και στον Κοκκινόπηλο, που προσέφεραν τις απαιτούμενες ενδείξεις, ώστε ο Higgs να μπορεί να καθορίσει και να οριοθετήσει χρονικά τη διαδοχή των εργαστηρίων πέτρας στην Ήπειρο.

Ο Geoff Bailey, σε πρόσφατο άρθρο στο *Annual of the British School*, ξαναθυμάται τις συνθήκες κάτω από τις οποίες δούλεαν οι ομάδες των ειδικών στις ανασκαφές του Higgs: συνιστούσαν το άκρον άωτον, όπως το αποκαλεί, σωματικής αντοχής και ανειδίκτης ταλαιπωρίας, στοιχείων που αποτελούσαν βέβαια παράδοση για τους Βρετανούς σε επίποτες έρευνες, αλλά που αντιμετωπίστηκαν επάσια, πρέπει να πούμε, και από τους Έλληνες που συμμετείχαν στο κοινό αυτό πρόγραμμα. Οι συνθήκες εργασίας, συ-

νεχίζει ο Bailey, ήταν απίστευτες: τα μέλη της αποστολής κατασκήνωναν στο ύπαιθρο, η τροφή ανήκε στο χώρο του απόβλεπτου, το νερό ήταν ελάχιστο, ο ίδιος ο Higgs εμφανιζόταν μόνο από καιρό σε καιρό, έχοντας φθάσει ως εκεί με το λαντ-ρόβερ του, και μοιραζόταν το ίδιο κατάλυμα με τους άλλους. Όμως αυτές οι επισκέψεις, λέει ο Bailey, ήταν σπάνιες και εμαιοζάν να ηλεκτρίζουν την ανασκαφική ομάδα. Η δουλειά είχε αποβεί θέμα δοκιμασίας και εγκαρτέρησης: τα μέλη της αποστολής, για να ξεκουραστούν, μεταφέρονταν από την ανασκαφή στις όχθες του ποταμού Λούρου, όπου και σχεδίαζαν χωρίς τελειωμό τα αντικείμενα από πυριτόλιθο, που είχαν βρεθεί σε προηγούμενη ανασκαφική φάση, έντεκα ώρες την ημέρα, εφτά μέρες τη βδομάδα. Όσοι συμμετείχαν, δουλεύοντας κάτω από τέτοιες συνθήκες, όχι μόνο δεν πληρώνονταν, αλλά έπρεπε να συνεισφέρουν κίονια στις δαπάνες. Γι' αυτό και δεν εξεπλήττε κανένα το ότι πολλοί από τους εθελοντές δεν άνηταν να προσφέρουν για πολύ τις υπηρεσίες τους.

Οπωσδήποτε αυτές οι συνθήκες εργασίας δεν αποτελούσαν μοναδική περίπτωση – ανάλογες αντιμετώπιση και ενώ στα τρία χρόνια της ανασκαφής στην Περαχώρα, όταν ο Higgs βρισκόταν στην Ήπειρο: διαμονή σε σκηνές στο ύπαιθρο, έξι χιλιόμετρα δρόμο, τουλάχιστον, για να προμηθευτούμε νερό, αλλά και περισσότερες, ίσως, μικροπολαυσεις, Παρ' όλα αυτά, η πραγματική αιτία που δημιούργησε τόσες δυσκολίες στο ανασκαφικό έργο του Higgs ήταν η μεγάλη έλλειψη πόρων: λειτουργούσε με εντελώς ανεπαρκή υποστήριξη, γεγονός που δείχνει ότι η σπουδαιότητα του έργου του δεν είχε εκείνη την εποχή εκτιμηθεί σωστά από τους αρχαιολογικούς κύκλους. Όσο μπορού βέβαια να θυμηθώ, η τότε γενικότερη άποψη της Βρετανικής Σχολής για το έργο του Higgs ήταν ότι αυτό βρισκόταν έξω από τη βασική κατεύθυνση και το κύριο αιτούμενο της ελληνικής αρχαιολογίας, και ήταν, σε μεγάλο βαθμό, αποτέλεσμα του δικού του παθιασμένου ενδιαφέροντος (και πράγματι έτσι συνέβαινε, τουλάχιστον τότε). Με την πάροδο όμως του χρόνου τα Πραγματούμενα του Higgs στο *Annual of the British School* έγιναν πιο διεξοδικά: αναφέρονταν περισσότερες πληροφορίες και η θέση του Higgs αναμφίβολα βελτιώθηκε, όταν αυτός προήχθη και έλαβε τον τίτλο του Υπεύθυνου Βοηθού Έρευνας στο Τμήμα Αρχαιολογίας του Καϊμπριτζ ("Senior Assistant in Research in the Department of Archaeology Cambridge"). Τα επιτεύγματά του, όχι μόνο στην Ήπειρο αλλά και στη συνολική του προσέγγιση στον τομέα της Προϊστορίας, αναγνωρίστηκαν, όπως αξίζει, με την τοποθέτησή του το 1967 ως Διευθυντή του κύριου ερευνητικού προγράμματος για την Πρώμη Προϊστορία της Γεωργίας της Βρετανικής Ακαδημίας.

Ο Higgs προσέφερε πολύ περισσότερα από το να αποδείξει ότι υπήρχε ανθρώπινη δραστηριότητα στην Ελλάδα για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα της Μέσης και της Υστερης Παλαιολιθικής περιόδου, που διήρκεσε πάνω από δώδεκα χιλιετίες. Και δεν αρκέστηκε να προσδιορίσει τις πολιτισμικές φάσεις και να καθορίσει τη διαδοχή τους. Αλλά προσπάθησε κυρίως να ερμηνεύ-

σει τη σημασία των ανακαλύψεών του, σχετίζοντας την ανθρώπινη δραστηριότητα με το τοπίο και το περιβάλλον που την πλάσιωναν. Ο γεωγραφικός και περιβαλλοντικός παράγοντας έπαιζε έτσι σπουδαίο ρόλο: καθώς αυτή ήταν μια περίοδος παγετώνων, τα βουνά στις ανώτερες κοιλάδες των ποταμών καλύπτονταν από πάγο, ενώ η στάθμη της επιφάνειας της θάλασσας ήταν τότε πολύ χαμηλότερη λόγω των παγετώνων. Έτσι, η Κέρκυρα αποτελούσε τμήμα της ηπειρωτικής χώρας και υπήρχαν υψομετρικά χαμηλές περιοχές που σήμερα έχουν καταποντιστεί στη θάλασσα, με αποτέλεσμα οι ενδείξεις της παλαιολιθικής κατοίκησης να έχουν καταστραφεί. Παρ' όλα αυτά, η παράμετρος της ύπαρξης ανθρώπινης δραστηριότητας στις περιοχές αυτές πρέπει να λαμβάνεται πάντοτε υπόψη.

Ο Higgs ερμήνευσε τα στοιχεία του κατ' αναλογία προς τη σύγχρονη πρακτική της εποχιακής μετανάστευσης, η οποία ακολουθείται από τους Σαρακατσάνους βοσκούς, που αποτέλεσαν πριν από λίγα χρόνια το αντικείμενο της μελέτης του J. K. Campbell, έργο ανέφικτο χωρίς την πανθομολογούμενη βοήθεια που προσέφερε ο Σωτήρης Δάκαρης. Γι' αυτό και ο Higgs διατύπωσε την άποψη ότι οι διαφορετικές βραχοσκαπέδες που είχε ανασκάψει στο Ασπροχάλικο, στην κατώτερη περιοχή της κοιλάδας, και στην Καστρίτσα, αρκετά ψηλότερα στους λόφους, είχαν χρησιμοποίησει από την ίδια ακριβώς ομάδα ανθρώπων: κυνηγούς που ακολουθούσαν το **κόκκινο ελάφι** στην καλοκαιρινή του μετανάστευση στα ψηλά βοσκοτόπια. Με τον τρόπο αυτό προσδιόρισε διάφορες τέτοιες διαδρομές εποχιακής μετανάστευσης κατά την Παλαιολιθική περίοδο στην Ήπειρο, βασιζόμενος αφενός στον μεγάλο αριθμό οστών **κόκκινου ελάφι**, που προφανώς υπερτερούσαν ανάμεσα στα άλλα λείψανα ζώων, και αφετέρου στην τοπογραφία των συγκεκριμένων θέσεων. Έτσι, για άλλη μια φορά η πρωτοποριακή προσφορά του Higgs στην ανάλυση των ζωικών λείψανων, εκτός βέβαια από τα πυρτολιθικά χειροτεχνήματα των ανθρώπων, ήταν αυτή που έκανε δυνατή μια τέτοια ερμηνεία.

Οι λεπτομέρειες αυτής της ερμηνείας-θεωρίας του Higgs έχουν σήμερα αμφισβητηθεί, χωρίς, παρ' όλα αυτά, να μειώνεται με κανένα τρόπο, ούτε στο ελάχιστο, το αρχικό του επίτευγμα. Οι ερμηνευτικές αρχές στις οποίες στηρίζονται οι ιδέες που παραμένουν θεμελιώδεις: είναι ουσιαστικές, δηλαδή, οι αρχαιολογικοί χώροι και το υλικό που προέρχεται από αυτούς να ερμηνεύονται σε σχέση με το περιβάλλον στο οποίο ανήκουν και επιτακτικό, όσον αφορά στην Παλαιολιθική Εποχή, να μην παραγνωρίζεται ότι το αρχαίο περιβάλλον θα ήταν ριζικά διαφορετικό από αυτό που βλέπουμε σήμερα. Και ακόμη ότι η ερμηνεία αυτή δεν θα πρέπει να περιορίζεται στην εκτίμηση των συνθηκών του άμεσου περιβάλλον, αλλά να επεκτείνεται και στο ευρύτερο περιβάλλον ως συνεκτιμώμενο σημαντικό στοιχείο.

Η έρευνα και η μελέτη προς την κατεύθυνση αυτή έχουν προφανώς προσδεθεί από το σημείο που τις άφησε η πρωτοποριακή εργασία του Higgs στη δεκαετία του 1960, πράγμα που και ο ίδιος, άλλωστε, θα θεωρούσε φυσικό και αναμε-

νόμενο. Η συμβολή του, πάντως, εξακολουθεί να παραμένει εξαιρετικά σημαντική, ιδιαίτερα στα πλαίσια της αρχαιολογίας στην Ελλάδα. Το έργο του Higgs ήταν αυτό που έδωσε την αρχική ώθηση στη μελέτη της Παλαιολιθικής Εποχής στη σύγχρονη Ελλάδα. Έχει περάσει ανεπίστροπτα ο καιρός που η Παλαιολιθική Εποχή σ' αυτή τη χώρα αποτελούσε επισιωσίδες θέμα, με καθόλου ή ελάχιστο ενδιαφέρον. Από την άποψη αυτή, ιδιαίτερα, τούτο το τεύχος του περιοδικού *Αρχαιολογία* αποτελεί απόλυτη φόρου τιμής στα επιτεύγματα του Eric Higgs.

E. S. Higgs and the Palaeolithic in Epirus

R. A. Tomlinson

Eric Higgs came to Archaeology after an earlier career in a different subject. Being at the Museum of Archaeology and Ethnography in Cambridge, he was attracted to Prehistory, and particularly the Palaeolithic. In the late 1950's much work had been done on the classification of the Palaeolithic in Europe, which was based largely on available data from central and western Europe, since at this time there was only minimal evidence for Palaeolithic traces in Greece.

Eric Higgs saw that there were obvious analogies between North Africa and the Greek region and proposed the theory that there might be evidence for Palaeolithic activity in Greece; and that Greece ought to form a geographical link between Africa and Europe. Thus, he started to research in order to locate Palaeolithic sites in Greece. The results of this survey were published in the *Proceedings of the Prehistoric Society of England* in 1964. The method applied was to comb the surveyed area, sampling whatever was relevant to the research. Higgs, with the eager support of Sotiris Dakaris, conducted excavations in the Agios Georgios area, north of Preveza, which produced flint finds and handaxes.

The investigation continued during the period from 1962 to 1967, with surveys and excavations at Asprochaliko and Kastritsa as well as at Kokkinoipolis. Higgs was able to establish and define chronologically the sequence of stone workshops in Epirus. Higgs' achievements, not only in Epirus, but in his whole approach to the field of Prehistory, received full recognition with his appointment in 1967 as Director of the British Academy's major research project on the Early Prehistory of Agriculture.

Higgs interpreted the context of his discoveries in the light of the present practice of seasonal migration, demonstrated by the Sarakatsani shepherds in Epirus. The interpretation principles which supported his ideas remain fundamental: it is essential, that is, the archaeological sites and the material which comes from them to be interpreted in terms of the environment to which they belonged; and imperative, as regards the Palaeolithic period, to be properly appreciated that the ancient environment would have been radically different from the present one. Also, that this interpretation should not be restricted to the immediate surroundings, but that it should be extended to the broader environment as an element of great significance. Higgs' pioneering work gave the initial impetus to the study of Palaeolithic period in modern Greece. It is particularly in this respect that this issue of *Αρχαιολογία* και Τέχνες is a fitting tribute to Eric Higgs' achievements.